

IGASUGUST SAAB VAADATA JA IMETLEDA

Vestlus Anna Verschikuga

Foto Maiu Sikk

Keeleteadlane Anna Verschik on sündinud Peterburis venekeelses juudi perekonnas, ent jõudnud varases teismeeas äratundmisele, et eesti keel on tema keel. Täitnud südamesoovi õppida Tartus eesti filoloogiks, on ta püsivalt elanud Eestis ning panustanud sügava austuse ja pühendumusega siinsesse keele- ja kultuuriruumi. Alates 2002. aastast on Anna Verschik töötanud Tallinna Ülikoolis, sellest enam kui kümnendi üldkeeleteaduse professorina. 50 aasta juubeli puhul vesteldi Keele ja Kirjanduse toimetuses.

Olete tuntud eelkõige lingvistina, ent kirjutanud ka kirjandusteadusliku käsitluse, milles lähtute keelise eluloo mõistest.¹ Mida oskate öelda omaenda keelise eluloo, oma emakeele kohta?

Igal inimesel on oma kordumatu elulugu. Mis on mitmekeelse inimese emakeel, on väga keeruline küsimus. Kui inimene on ükskeelne, siis rohkem valikuid ei ole, kõik on selge. Tänapäevase seisukoha järgi on määratlemise aluseks kolm-neli kriteeriumi, mis ei pruugi kokku langeda: kuuluvus päritolu järgi (vanemate keel, mis oli kodus), identiteet ehk kas inimene loeb end selle rühma liikmeks, kasutussagedus ja oskus või pädevus. Kusjuures oskuse määramine võib olla päris keeruline – mida tähendab, et inimene oskab keelt? Mitmekeelsel võib olla üks tugevam keel, aga võib olla nii, et grammatiline pädevus on kõigis keeltes sama, aga sõnavara, registrid, konstruktsioonide rikkus jms ei ole valdkonniti võrdsed. Loengutes tuleb ikka jutuks, kes on see ideaalne emakeelne, kellega võrdleme – keegi, kes professionaalselt tegeleb sõnadega, või muidu haritud inimene, aga mitte humanitaar, vanem või noorem, kas tingimata ükskeelne jne. Kui nendest kriteeriumitest moodustada tabel, mille igas lahtris on pluss või miinus, on samuti juhtum üsna selge. Edasi on võimalikud variandid: keel(ed), mida kuulsin-kõnelesin lapsepõlves pole sama keel, mida ma ise kasutan täiskasvanuna kõige rohkem kodus ja muidu erialaselt (ka seda on raske määratleda, sest ma kirjutan üsna palju inglise keeles ja palju erialast suhtlemist on inglise

¹ Keeleliste elulugude uurimisvõimalusi: Dagmar Normeti mitmekeelne lapsepõlv Eestis. – Methis. *Studia humaniora Estonica* 2010, nr 5–6, lk 176–188.

ja veel mingis muus keeles); see keel, millega ma seostan end kõige rohkem ja mis on emotsioonide keel – need ei pruugi kokku langeda.

Niisi omaenda emakeelt määratlema te ei tõtta?

Ütleme nii, et minu emotsioonide keel on eesti keel. Võin väljendada eesti keeles kõike, mida tahan.

Kas võib olla nii, et meie siin Eestis, kus on rahvusriik, loome ükskeelse ideaali, mõnes teises riigis on ideaal aga mitmekeelsus?

Tegelikult Eesti ideaal ei ole ükskeelne. Asi on selles, kuidas mõistab ükskeelsust tavainimene ja kuidas keeleteadlane. Tavainimese arvates võib rääkida mitmekeelsusest siis, kui keeleoskus on nagu eraldi võetud ükskeelsel kasutajal. Aga rääkisime just mõõtmise raskustest, sest inimene ei kasuta mõlemat/mitut keelt täpselt samas funktsioonis. Teine valearusaam on, et mitmekeelse kõik keeled on omandatud varajases lapsepõlves (seda nimetatakse simultaanseks kakskeelsuseks või ka kolmkeelsuseks) või inimene peab end seostama kõikide oma keeltega. Muidugi juba see, et inimene oskab natukene teist keelt, muudab tema käsitus oma emakeelest või esimesest keelest. Eestis ei ole kuigi palju ükskeelseid inimesi (rääkides eestlastest), Eestis rõhutatakse, et peab keeli oskama, kuna eestlased on väike rahvas. Ma ei näe rahvusriigis probleemi. Ma ei tunne survet, et sa pead olema nii- või naasugune. Samas väga paljudes pealtnäha n-ö kosmopoliitsetes riikides on ükskeelsuse printsiip, nt Ameerika Ühendriikides on olemas liikumine *English only*, kuigi asjad hakkavad nüüd muutuma. Ma ei taha öelda, et see on riigi poliitika, lihtsalt on väga levinud arusaam, et teise keele oskus võib kuidagi rikkuda esimese keele oskust. Või vastupidi, et asukohamaa keelt ei saa omandada, kui kodus on mõni muu keel. Ja sellepärast

räägitakse sisserändajatele totrusi: et ärge rääkige oma lapsega muud keelt, sest muidu ta ei omanda asukohamaa keelt. Või tegemist on kõrgi koloniaalse suhtumisega. Olen sellelaadseid seisukohti kuulnud või lugenud päris hiljuti valgevene keele kohta, tuttavad ukrainlased jagasid lugu: üks vanem kirjutas Facebookis, kuidas tema õpetas oma lapsele valgevene keelt, joonistades liivale kujundeid ning nimetades neid. Mingi võõras vene lapsuke sekkub, ta on kaheksa-üheksa-aastane ja juba uskilt kuulnud, et põhiline on suure, antud juhul vene keele korralik oskus, ja ütleb, et mis te teete, teie laps ei saa siis kunagi puhtalt vene keelt rääkida, ta on eluks ajaks sant või midagi niisugust. Eestis ma sellist äärmuslikku suhtumist ei ole näinud, ei ole kuulnud!

Poliitilisest olukorrast sõltub palju, väga hea näide ongi Ukraina, mille traagika on lõpuni viimata moderniseerumises. Meil oli oma riik, saime kõik oma keeleregistrid valmis enne okupatsiooni ja keegi ei saanud öelda, et ainult eesti keelega ei saa elus hakkama, sest see lihtsalt polnud nii. Teiste keelte, nagu ukraina puhul – see on piiripealne juhtum, aga siiski – ei olnud kõik kättesaadav, ei saanud osutada nagu eestlased kõiksugu varem ilmunud leksikonidele ja maailmakirjanduse tõlgetele. Ukrainlased ei saanud neid uhkelt esitleda, neil puudus selline argument.

Teine asi on see, mida tajub mitmekeelne inimene. Tuleb lahus hoida kognitiivne ja puhtlingvistiline olukord, see, mis toimub keeles eneses ja mitmekeelses teadvuses, ja see, milline on poliitiline või sotsiaalne olukord.

Ütlesite, et eesti keel on funktsionaalselt välja arenenud. Kas see annab kindluse minna erialases keeles inglise keelele üle? Teie viimane eestikeelne teadusartikkel „Mitmekeelsus kui ideaal ja loovuse allikas” ilmus 2013. aastal, sellele eelneval aastal kirjutasite siinse

ajakirja rakenduslingvistika eri- numbris teemal „Keelekontaktide uurimise võlu (ja kasu)”.²

Mind häirib, kui minnakse äärmus-
sesse, väidetakse, et inglise keel n-ö
söb keele ära – seda ei esine ainult
meil. Eelkõige tuleb vastata küsimu-
sele, mis on teaduse olemus. Kas teadus
on mingi esoteeriline teadmine, mida
tehakse salaja – liialdades öeldult –, või
see on universaalne? Universaalsuse
ja universalismi üle võib muidugi kaua
arutleda, aga moodsas keeleteaduses
ei saa esitada väiteid, mis ei kehti pal-
jude keelte kohta. Niisiis teadus on uni-
versaalne, teadlased aga vajavad selle
vahendamiseks mingit ühist keelt. Kui
mind huvitab keeleteaduse mingi ala-
distsipliin, siis soovin kõikehõlmavalt
teada, mis toimub sellel alal. Mis keelte
baasil see teadmine tuleb, on juba teine
küsimus. Kui ma tahan, et mõnda eesti
keele probleemi või midagi, mida tasub
uurida eesti keele näitel, teaksid teised
keeleteadlased, siis ma pean kirjutama
neile mõistetavas keeles. Kui selleks on
ladina, saksa või inglise, ka esperanto
või tulevikus veel mõni muu keel, siis ma
teen seda. Tänu sellele minu kolleegid
juba pöörduvad minu poole, et ma kir-
jutaksin, kas ja kuidas mingi nähtus on
Eestis ja eesti keeles esindatud. Muidugi
peab arendama eestikeelset terminoloogi-
at, õpetama üliõpilastele vasteid jne.
Eesti on väike ja siin on iga valdkonna
sees üksikud vastutajad ja tegijad, ent
nende ülesanne ongi ka omavahel nõu
pidada, kaasata terminolooge – kõik on
tehtav ja arendatav! Üks asi ei välista
teist. Nt meil on ka mitme autoriga kir-
jutatud gümnaasiumiõpik „Keel ja ühis-
kond” (Maurus, 2017).

Ma ei saa kõiki tekste dubleerida
kahes keeles, sest minu erialaga tegele-
jaid – ja nii on väga paljude aladega –
Eestis eriti ei ole. Kes oleks see konge-
niaalne retsensent? Isegi ingliskeelseid

tekste retsenseerides saab teema või
uuritavate keelte kombinatsiooni järgi
aru, kes on autor. Lisaks ei saa teadus-
tekste mehhaaniliselt tõlkida, isegi filo-
loogilisele eestikeelsele lugejaskonnale
tuleb kirjutada teise lähenemisnurgaga,
seletada ühe või teise ala põhimõisteid.
Teooriaga kursis väliskollegidega ma
räägin hoopis teisiti, neile peab sele-
tama Eesti sotsiolingvistilist olukorda
või mõningaid eesti keele omadusi, mida
kodulugeja tunneb. Ent ei saa öelda,
et ma tegutsen erialaselt ainult inglise
keeles. Selles põhiliselt kirjutatan, aga
loenguid annan nendes keeltes, mida
ma oskan ja mis on olukohased: eesti,
soome, leedu, ka inglise keeles.

Teine asi on keele edasiandmine järg-
misele põlvkonnale, ent see ei puuduta
teadust ega muud utilitaarset külge.
Keel ei kao sellepärast, et sinna laena-
takse midagi! Võtkem eesti keele etü-
moloogiline sõnaraamat ja vaadagem,
mis sõnavara on laenatud: *sada, raa-
mat, nädal, rand, hõim, hammas*, paljud
konstruktsioonid on ka laenatud – see
on normaalne, iga keel laenab. Asi ei
ole puhtuses, lihtsalt tänapäeva kasu-
taja ei näe, mis on keelelaen. Võib-olla
ta suudab eesti *nädala* kokku viia vene
неделя’ga. Kuni ta annab keele edasi
oma lastele, kuni see ülekanne toimib
ega küsita, mis kasu sellest on, on kõik
korras. Veelgi enam, purism on väikeste
keelte vaenlane. See on paradoks: kui
aina rõhutada, et noored ei räägi puh-
talt, et nad ei oska, ei viitsi, ei hooli,
tekib esiteks kartus. Veelgi halvem, kui
öeldakse, et see on traditsioonilise elu-
viisi keel ning suletud muutustele-uuenu-
dustele, mis kohandaks keelt tänapäeva
eluga. Piltlikult öeldes noored ei nõustu
elama püstkojas, see keel ei vasta nende
vajadustele. Parimal juhul hakkab keel
seostuma etnograafiamuseumiga, hal-
vimal juhul paadunud konservatismiga.
Kummastki ei võida keegi.

² Võro Instituudi toimõndusõq 2013, nr
27, lk 11–30; Keel ja Kirjandus 2012, nr 8–9,
lk 658–673.

Niisiis teie hindate keele funktsionaalsust?

Funktsionaalsust ja emotsionaalset seost. Nõukogude ajal ei saanud võimud midagi teha, sest eestlastel oli selge soov anda oma keel järgmisele põlvele edasi. Võrreldes liiduvabariikidega, kus venekeelne elanikkond ei olnud nii arvukas nagu Eestis ja Lätis. Ent muudes vabariikides usuti paljudel juhtudel, et venekeelne haridus on parem, nt Armeenias tekkis olukord, kus kohati venekeelses koolis oli enamikus armeenia päritolu lastega klassi ees armeenia õpetaja. Nõukogude sotsiolingvistikast kirjutavad autorid kasutavad inglise keeles terminit *Russified titulars*. Eestis mitte, pigem vastupidi: eesti koolis käisid nõukogude ajal eestlased üksiku vähemusesindaja erandiga, vene koolis etnilised venelased ja need, kelle esimene keel ei olnud vene keel, vaid mõni muu keel. Niiviisi eesti keele positsioon oli eestlaste endi keskel üsna tugev. Oluline on säilitada emotsionaalne seos ja soov keelt kõnelda kodus ja oma lastele edasi anda. Oht oli mujal (nn üleliiduliste tehaste rajamine ja sellega kaasnev migratsioon). Tuleb igal pool selgitada, et keel ei sure välja laenamise tagajärjel.

Teie uurimustes on oluline ka keelevariantide pragmaatika.

Kontaktlingvistikas ei saa pragmatikast mööda minna, pragmaatika jaoks olulised sõnad ja vestlusmallid, nagu diskursuse markerid (*ahah, selge, tohoh*), tervitused, emotsiooni väljendavad või vestlust sujuvamaks muutvad partiklid, laenatakse väga tihti. On ka vastupidiseid näited, kus keelevahetuse järel on pragmaatilised sõnad jäänud esimesest keelest.

Te õpetate jidišit, kas selles antakse ka akadeemilisi loenguid?

See on õnnetu lugu: enamik jidiši kõnelejaskonnast olid need Ida-Euroopa juudid, kes said surma sõja ajal, ning jidiš ei säilinud hariduse keelena. Seda õpetati keskkoolis ja kasutati ametiala-

selt. Ent ei olnud ühtegi ülikooli, mis funktsioneerinuks jidišikeelsena; otseselt seda ei taotletudki, aga ka hiljem ei tekkinud jidišikeelset riiki. Selleks et kirjutada nt juudi ajaloo ja jidiši keele või rahvaluule alaseid teadusartikleid, oli keel piisavalt arenenud ja välja kujunenud. Sellega tegeldi Vilniuses, tollal veel Poola alal, kus oli jidiši uurimise instituut YIVO, mis asub praegu New Yorgis ja mida juhatas Max Weinreich, tuntud keeleteadlase Uriel Weinreichi isa ja samuti kuulus keeleteadlane. Teda huvitas, nagu Euroopa teadlasi üldiseltki, muuhulgas keelestandardi loomine olukorras, kus loeti küll kirjakeelt, ent kõik rääkisid eri murdeid – piltlikult öeldes kirjutame *nuga*, aga ütleme *väits*. Max Weinreichi tähelepanu köitis ka, mis toimub Eestis kirja-keele ja ühiskeele korrastamise alal: ta tundis Paul Aristet, neil oli jidišikeelne kirjavahetus, mida ma olen lugenud kirjandusmuuseumi Ariste fondis.

Niisiis, muidugi oleks võimalik esitada loeng jidiši keeles, kui selleks vajadus oleks.

Kas osalete jätkuvalt *iudaica kongressidel*? Esitasite seal 1990-ndatel Eesti jidišikeelse rahvaluule teemalise ettekande.

Ei, seal mitte. Ma õpetan regulaarselt jidiši keelt rahvusvahelises suveprogrammis Vilniuses juba 20 aastat. Keeleõppeprogramme korraldatakse erineva regulaarsusega mitmel pool: Euroopas, Iisraelis, Ameerika Ühendriikides just Columbia ülikoolis, kus töötas Uriel Weinreich. Nt Vilniuse programm on erinevatele keeleoskustasemetele: osalevad nii need, kes ei tunne heebrea tähestikku, kui ka need, kes juba loevad ja kirjutavad – nemad räägivad kultuurist ja kirjandusest.

Jidiši keele kohta olen esitanud ettekandeid eri sotsiolingvistika või mitmekeelsuse konverentsidel. Ma osalen enamasti konverentsidel, mis on minu teemal ja mitte tingimata konkreetse keele või keelkonna kohta. Olen kitsa-

malt kontaktlingvist ning selleteemalised seksioonid on eriti huvipakkuvad, sõltumata keeltepaaridest, millest seal kõneldakse, sest ma saan neist teada teooria kohta, nt väga hea kolleeg tegeleb türgi-hollandi paariga.

Jidišistika kongresse tehakse paaris kohas, olen ka neil osalenud, ent ma ei õpi sealt eriti midagi, kuna ettekanded on sedavõrd eri valdkondadest: üks räägib kirjanikust või kirjandusteadusest, teine ajaloo jne. Jidiši keelega tegelevad lingvistid kogunevad pigem keeleteadusliku raamistikuga konverentsidel. 2013. aastast ilmub teadusajakiri *Journal of Jewish Languages*, mis on võrreldav *Linguistica Uralica*ga selles mõttes, et käsitletakse teatud keelkonna probleemistikku. Seal on huvitav relement, et kirjutada võib kõikide keelte kohta, aga heebrea keelest ainult seoses teiste juudi keeltega, sest selle teema jaoks on mitmeid oma väljaandeid. Siiski eelistan liikuda oma valdkonna liini pidi.

Kas sõja tagajärjel on jidiš taandunud pärandkeeleks?

Olukord on selline, et on olemas suur hulk – pole poliitiliselt korrektne, ent ütlen – ultraortodokse, enamasti hassiidid Ameerika Ühendriikides ja Iisraelis, kes kunagi töid oma kogukondliku traditsioonilise eluviisi üle ning elavad, ütleme liialdades, XIX sajandile kohaselt. Neist paljud räägivad jidišit, ent nad ei saa aru, miks jidiši kirjakeelt tuleb imetleda ja arendada, see on nende jaoks arusaamatu nähtus, sest see on oma olemuselt ilmalik, ehkki nad võivad välja anda nt lastekirjandust jm tarbetekste, mida mitmed teadlased uurivad. Kuid neil puudub igasugune huvi oma keele kui nähtuse vastu ja ehkki sündivus on kõrge, kahtlevad ka mitmed keeleteadlased, kas jidiš säilib nende kogukonna keelena, sest nad ei saa ümbritsevast keeleteskkonnast tulenevalt olla päris ükskeelsed. See ei ole minu uurimisteema ja ma ei oska väga kindlalt sellest rääkida.

Samas on ilmalikke peresid, kus noored vanemad, kes on jidiši teadlikult ära õppinud, otsustavad, et nemad hakkavad oma lastega rääkima selles keeles. Muidugi ei ole see neil ainus keel.

Keeleklassis on mitmesuguse motivatsiooniga õppijaid. Sellist eri huvidega kooslust õpetada on muidugi keeruline. Mõnel on huvi kunagise perekondliku ehk pärandkeele vastu, teisel aga soov hakata jidišikeelset kirjandust tõlkima. Mul on õpilaste hulgas olnud ajaloolasi ja folkloriste, kes vajavad vaid lugemisostust. Mind huvitab grammatika, õpetan seda; minu juures alustas väga tore leedu ajaloolane, kes mõned aastad hiljem „kurtis“, et „jätkekursustel räägitakse ja arutatakse kirjanduse üle, aga mina tahan lugeda arhiivi- jm tekste, mitte kirjanike kohta“. Olen poolnaljatilemisi välja mõelnud mõiste „jidiš +“, mis tähistab seda, kui puhtalt keelehuvile lisandub emotsioon või muu hetkel laineid lööv huvi, nt klezmeri muusika. Klezmeri muusika võib olla pelgalt instrumentaalne, aga võib olla ka sõnadega, ja need on enamasti jidišis – tõlke pole aga alati usaldusväärsed ja siis tekib mõte, et oleks hea ise aru saada, nii tekib peagi huvi keeleõppe vastu.

Oma elus olen isegi õppinud mitmeid keeli, mida mul otseselt pole vaja olnud ei igapäevaelu suhtluskeele, töökeele ega erialase kirjanduse keelena. Hakkad õppima ja kui juba oskad, siis tunned, oi, väga on vaja! Nii palju võib selle keelega iseenda jaoks teha, lugedagi.

Kas see ongi viis, kuidas olete jõudnud tõlketegevuseni ja tõlgitavate keelesuundadeni?³

Ma ei ole viimasel ajal kahjuks palju tõlkinud, selleks on vaja aega ja vastavat meelelaadi. Mind on huvitanud just

³ Nt Š. Aleihhem, Marienbad. Tlk jidiši keelest ja eessõna A. Verschik. Tallinn: AVIV, 1994; D. Bergelson, Kui kõik on läbi. Tlk jidiši keelest A. Verschik. Tallinn: Varrak, 1999; M. Coleman, Interneti dekteiivid. Võrgupätid. Tlk inglise keelest A. Verschik. Tallinn: Sinisukk, 1999.

ilukirjanduse tõlkimine, vähesel määral olen tõlkinud publitsistlikke, humanitaarteaduslikke tekste. Tõlkimissoov kujuneb lugemise käigus: ise loed, aga teadvus hakkab omaette looma konstruktisooni, kuidas teises keeles öelda võiks, mis sobiks stilistiliselt jne. Kindlasti ei ole minu jaoks tõlkimine ühenduses keeleomandamise protsessiga. Olen pärit ajastust, kui nõukogude koolis õpetati võõrkeelt tõlkegrammatika meetodiga, mis pole mingi keeleõppe meetod. Tavainimesed arvavad tihti, et võime tõlkida on keeleoskuse näitaja. Ei pruugi olla, ma olen kohanud simulaanseid kakskeelseid, kes ei suuda tihti tõlkida enam-vähem tavalist igapäevast juttu. Sellest on ka kirjutatud kakskeelseselases kirjanduses. Grammatikat ma armastan, aga tõlkimine pole minu jaoks keeleõppe meetod. Nõukogudeaegsetes keeleõpikutes olid tüütud laused, nagu *Kes läheb täna loengusse?* Tõlgid ja mõtled sinna juurde tobedusi sihtkeelses, et endal oleks lõbus: mina ei tea ja miks teil on seda vaja teada, või midagi selles vaimus.

Tahaks tõlkida ilukirjandust leedu ja ukraina keelest, mida ja millal, on omaette küsimus. Leedu kirjandus on suur, läbivalt ma seda muidugi ei tunne. Minu jaoks on huvitav kirjanik ja esseist Sigitas Parulskis. Ukraina kirjandus on veelgi suurem! Lugemissoovitus oleks Serhij Žadan, kelle proosat tahaks eesti keelde tõlkida, tema luulet on vist vahendatud reaalse tõlke kaudu. Heameelega loen luulet, kui ma oskaks seda tõlkida, siis oleks veel mitmeid nimesid.

Paari päeva tagune tõlketöö oli lühitõlge kolleegile, kes koostab kogumikku Šolem Aleihemi ühe jutustuse tõlgetest erinevates keeltes. See oli lihtne, polnud tõlkeprobleemi, millest tasuks rääkida. Aeg-ajalt kirjutatakse tõlke-teaduslikke tekste ilukirjanduse kohta, aga vähe.⁴

⁴ Nt Pildi sisse minek: mõningaid märkmeid Viivi Luige „Seitsmenda rahukevade“ tõlkest vene keelde. – Keel ja Kirjandus 2000, nr 3, lk 161–170; Ühe tõlke ebaõnnes-

Kas huvi kirjandusteaduse vastu tuli kaasa ülikooli filoloogiharidusega?

Ülikooli minnes teadsin väga hästi, et tahan tegelda keeleteadusega; kirjandusteadus oli huvitav, aga mitte minu ala. Ma ei tunne kirjandusteadust, loen kindla huviga seonduvalt, nt ideede ajaloo kohta. Kirjandusteooria on midagi muud. Enda kohta ütleks, et väike dilettantlik huvi. Ma ei saa öelda, et loeksin süstemaatiliselt, ka ilukirjandust mitte. Kunagi olid ajad, kui eesti kirjandus oli haaratav, ülikooli ajal teadsin kõike, mis ilmub. Nüüd on see võimatu. Kahju küll, aga enam ei suuda jälgida; loen mitte ainult kitsalt erialast kirjandust, hoian silma peal, mida kirjutatakse nõukogude ja postnõukogude ühiskonnast ajaloolistes ja sotsiolingvistilistes teostes, Ukraina temaatika, Baltikumi ja Balti ajaloo kohta. Eestikeelne kirjandus on sedavõrd kättesaadav, et kipub tagaplaanile jääma. Nt Facebookis moodustasid tuttavad grupi, mis postitab nii moodsat kui ka klassikalist jidišikeelset luulet.

Mulle tundub, et lugemisvabaduses peitubki mitmekeelse inimese võlu.

Ma ei oska teisiti olemist ette kujutada. Ilukirjanduse lugemine mitmes keeles on ainult üks tahk, näiteks väga huvitav küsimus on, mis keeles inimesed loevad uudiseid. Uurimused näitavad, et eestikeelsed inimesed on mitmekeelsed, sest ollakse harjunud uudiseid ja igapäevast infot mitmes keeles lugema. Nt Tiit Tammaru on sellest kirjutanud ning tema koostatud „Eesti inimarengu aruande“ keelepeatükis „Ränne, identiteedi- ja keelemuutused“ võtsin selle jutuks.⁵ Võrdluses Euroopaga on meil Eestis keelteoskuses väga head näita-

tumise põhjustest. – Vikerkaar 2000, nr 2–3, lk 141–147.

⁵ Eesti rändeajastul. Eesti inimarengu aruanne 2016/2017. <https://www.kogu.ee/tegevus/olemus-ja-roll/eesti-inimarengu-aruanne/eesti-inimarengu-aruanne-20162017/> (29. V 2018).

jad. Teine asi, et Eestis võiks laiemalt õpetada rohkemaid keeli, ka läti ja leedu keelt jms.

Ei ole küll võimalik kõigis keeltes lugeda – aga sel juhul ei saa ka mingitel teemadel kirjutada. Nt auväärsest ajakirjast loen Läti keelepoliitika kohta artiklit, mille kirjanduse loetelus ei ole ühtegi lätikeelset allikat, ainult inglis- ja venekeelsed. Autor ei aruta grammatika või läti keele struktuuri üle, seda ehk saaks, aga kui rääkida meelsusest, siis on vajalik tunda lätikeelset ajakirjandust.

Kuidas te hindate praegust Eesti lingvistikat?

Üldiselt Eesti keeleteadus elab päris hästi. Saan võrrelda Leeduga, kus käin tihti, natuke ka Lätiga. Minu ala, sotsiolingvistika, on Eestis üpris mitmekesine, sest kuigi on vähe tegijaid, on nad erinevatel aladel. Meil on sotsiaalne dialektoloogia, sotsiofoneetika (Karl Pajusalu juhitud teemad), kõnekeele uurimine (Tiit Hennoste uurimigrühm), keelemaastikud (Anastassia Zabrodsckaja), perekonna keelepoliitika (Zabrodsckaja ja vähesel määral mina), Martin Ehala grupi uuringutes on tähelepanu keele säilitamise ja keele kestlikuse sotsiaalpsühholoogilistel teguritel, on veel olemas keelepoliitika uurijad, nt Kadri Koreinik, Mart Rannut; Kristiina Praakli tegeleb muuhulgas ka kontaktlingvistikaga jne, võib-olla on veel mõni nimi, mis kohe meelde ei tulnud. Läti sotsiolingvistika keskmes on keelepoliitika, ka mitmekeelsuse uuringud on selle poole kaldu, natuke uuritakse keelemaastikke; selline näide, kõlab nagu anekdoot: lätlane ja venelane saavad kokku turul, aga kuidas nad omavahel räägivad, seda võib ainult oletada, sest vastavat välitööd pole tehtud ja kontaktlingvistiline huvi puudub. Moodsat kontaktlingvistikat pole kahjuks ei Lätis ega Leedus. Leedu sotsiolingvistidel on väga head suuremate linnade keeleteaduse ja keelevelikute uuri-

mused. Eestil on mitmesuguseid vaatenurki pakkuda ja see on hea.

Olen mõelnud, kuidas seletada meie mitmekülgust. Olen muidugi pädev otsustama ainult oma valdkonna üle, mitte nt tüpologia alal. Ent ma ei ole leidnud vastust. Kingin idee: võiksite Keeles ja Kirjanduses teha küsitluse nende hulgas, kes peavad end sotsiolingvistideks, et kuidas selle valdkonna juurde jõuti, mida on loetud. Mul on tunne, et väga paljud on iseõppijad, meid õpetati ülikoolis väga hästi, aga paljud moodsad keeleteaduse distsipliinid polnud kavas, humanitaarteadused olid Nõukogude Liidus ideologiseeritud, lisandus isoleeritus. Sellest vabanedes hakati ennast üles lugema, kui nii saab öelda.

Head hetkeseisu ja aastatepikkust tugevat tööd peegeldavad ju eeloleval sügisel Tallinna Ülikoolis toimuvad suurüritused. Olete mõlemad peakorraldaja, teisel üks kolmest peaesinejast. Mida nendelt ootate?

Jah, augusti lõpus kogunevad Euroopa lingvistid Societas Linguistica Europaea 51. aastakonverentsile, sellele eelneb Tartu Ülikoolis doktorantide tüpologia- ja sotsiolingvistikateemaline suvekool. Kokku on oodata 500–600 osalejat, see on suur väljakutse, aga ka võimalus eesti keeleteadust näidata, kontakte arendada. 22.–24. novembril toimub mitmekeelsusele keskenduv konverents, kuhu on oodata kõiki valdkonnaga tegelejaid üle maailma. Kindlasti on nendel konverentsidel positiivne järelmõju eesti keeleteadusele.

Teiega ei saa jätta rääkimata kudemisteemal, mis on oluliseks tõusnud sotsiaalses eluski – peate blogi, olete välja andnud raamatu „Õmblusteta kudumid” (2013), osalenud kollektiooniga Tallinna moenädalal (2014, 2015). Kas see huvi on tulnud, et jääda?

Jah, olen kudunud nüüdseks kümme aastat. Mis aga edasi, on väga raske oletada. Kõik on kuskil võimalik, nagu ütles luuletaja.

Teie kudumistehnika juures on keskne konstrueerimismetoodika. Kas üldse või kuivõrd on see isikupärane monoliitne kudumisvõte vastavuses lingvistilise konstruktsiooniga? Mõlemad on keerulise struktuuriga funktsionaalsed tervikud. Või on see otsitud paralleel? Mida (silms)kudumine teie jaoks tähendab?

Kudumine on kunst, kuigi see võib olla ka käsitöö halvemas mõttes – tehniliselt täiuslik, ent disainerlikult ebaõnnestunud. Disain on tarbekunsti osa, selles on ühendatud rakenduslik väärtus ja püüdlus abstraktse ilu poole, mis võib väljenduda konstruktsioonis. Minu kudumistunnis osalenud inimesed on öelnud, et minus on näha teadlast, sest kirjeldan asju umbes nii: siin on selline võimalus, siin on erijuhtum 1, erijuhtum 2, siin on nii- ja naasugused piirangud jne.

Eestis on palju inimesi, kes tunnevad traditsioonilisi tehnikaid; selliseid asju peabki teadma ja alal hoidma. Kui huvitab disain, loomine-konstrueerimine, siis on tähelepanu vormilistel detailidel, millest asi moodustub; vaatad rõivadisaini üldisemalt, moeajalugu, hakkad paratamatult juba üht-teist taipama. Tekib tunnetus, areneb analüüsioskus – lähed majast mööda ja tead, et see ei ole lihtsalt maja. Ma ei ole arhitektuuri asjatundja, aga detailid kõnetavad mind. Keeleteadlane kõnnib tänaval, keegi räägib – ahaa, tema on sellest piirkonnast või külast, keskharidusega (Eestis ei ole see küll nii tugevalt eristatav kui mõnes muus ühiskonnas, aga siiski). Kingsepp kõnnib tänaval ja märkab hoopis midagi muud: mis tegumoega kingad on kellelgi jalas.

Minu ema kudus (mitte palju), temalt õppisin põhivõtted. Siin ongi võrdlus

keelega: vaadake, kui ökonoomne on keel. Foneemide hulk on piiratud, aga saame lõpmatult palju sõnu ja väljendeid tekitada; konstruktsioonide hulk on väga suur, ent siiski piiratud; morfoloogilised klassid on kinnised – käändelõppe, isegi koos variantidega, on loendatav arv. Kudumises on samamoodi: põhivõtteid, silmuseid, ei ole palju, aga kui erinevaid koepindu ja mustreid saab luua! Ema õpetus taaselus, kui minu tütar vajas käsitöötundi lõnga-wardaid ja ma läksin pärast pikka-pikka vaheaega lõngapoodi: värvid, materjalid, faktuurid äratasid kudumisoskuse, internetis olevad kudumismaterjalid, (rahvusvahelised) foorumid täiendasid. Ent ma olen loomult isepäine, mulle ei meeldi õpetuse järgi teha. Muidugi, sviitril on kaelus ja kaks varrukast, mida seal leiutada. On prototüüp, mida peame kampsuniks, mütsiks või sokiks. Ikkagi saab esitada küsimuse, et miks teha nii, kui ratsionaalsem oleks naa. Ja nii see isetegemine tekkis.

Ka kudumise juures õudselt vaieldakse, kes on mingi konstrueerimismetodi autor, mõnikord isegi mustri üle. Eriti angloameerika maailmas on *copyright*'i teema kuum. Ühes kudumisblogis oli kena asi, tuntud mustriga, täpsemalt tuntud ornamendi või koepinnaga; muster on ainult üks element tervikus, teine kirjutab, et see on plagiaat. Nad hakkasid vaidlema. Mina aga teadsin, et see on muuhulgas traditsiooniline eesti muster. See on sama nagu vaielda, kelle sõna on *rand*, eesti või balti või saksa. Läbi aegade on olnud tavapärane, et uus ja huvitav levib, olgu muster või tehnika. Autentsuse üle ei juureldud.

Kudumise juurde kuulub taasavastamine, mingite nippide kohta aga ei ole ma kuskilt midagi lugenud. Loomisprotsess on ka maitse küsimus, kõik meetodid ei ole võrdselt meeldivad või asjakohased. Mitmed asjad tekitavad piiranguid: peab mõtlema, mida ühe või teisega teha, mis materjal valida. See on pikk tee.

Samamoodi on ka lingvistikas: uurimustöö eesmärk seab valikuid meetodile, materjalile.

Jaa, muidugi. Ka humanitaarteadustes me ei saa täielikult abstraheruda sellest, kes me oleme, ega ole vajagi. Muidugi mitte sellel tasandil, et ma kasutan selle teadlase meetodit, sest ta on sümpaatne. Lihtsalt teatud asjad huvitavad rohkem kui teised, mingid võtted on käepärasemad. Minu viimaste aastate uurimuste aluseks on blogide keelematerjal, sest klassikalist välitööd ei saa alati teha. Mul on väga hea doktorant Helin Kask, kes praegu kirjutab eesti-inglise keelekontaktidest vlogide materjali põhjal. Interneti- ja blogikeele analüüsimisel on oma kriteeriumid: kas kirjutatakse reaalselt, kas kirjutatu on dialoogiline või monoloogiline, spontaanne või redigeeritav. Kudumisblogidele ei saa kontaktlingvistikas toetuda, neis ei ole enamasti kontaktlingvistile midagi huvitavat, kasutame muid blogisid.

Siin jõuame tagasi keele säilitamise küsimuseni – mis keele valivad noored oma elustiili kirjeldamiseks? Ma ei ole Ukraina kohta ulatuslikult uurinud, aga suurem hulk blogisid on vene või inglise keeles. Olen leidnud vaid ühe ukrainakeelse kudumisvlogi ja kuulan huviga just selle keelt. Ukraina ei ole eesti, see on suure kõnelejaskonnaga keel (emakeelena räägib seda 37 miljonit). Huviga loen sealset kommentaare: ma ei ole seal kohanud negatiivset suhtumist ukraina keele kohta, pigem kirjutab venekeelne, et ta ei saa kahjuks aru, kuigi pingutab. Huvi ja vajadus õpetusest aru saada seob. See on nagu LAK-õpe [lõimitud aine- ja keeleõpe, millele toetuvad vene koolid Eestis]: õpid keelt ja tegevust korraga.

Mainisite huvi arhitektuuri vastu, mis täpsemalt meeldib?

Teatud perioodi arhitektuur: juugend ja *art déco*, põhjamaine modernism,

väga meeldib ka funktsionalism. Iga-sugust saab vaadata ja imetleda. Lopsakas arhitektuur mind esteetiliselt väga ei köida: Vilniuses on barokki väga palju, vaatad ja võtad teadmiseks, aga oma äratundmist ei teki.

Inglise keeles on kõnekas sõnamäng *nature or nurture*, et kumb on määravam, kas esimene osis ehk see, mis on jumalast, loodusest või geenidest antud, või teine – kasvatus, iseene kultiveeritav osa. Võib-olla on asjad kaasa antud, ent kindlasti on nad ka arendatavad. See on, nagu saab rääkida lugemusest: kui oled palju lugenud, siis tekivad seosed ja arusaamad. Peaks olema ka *vaatamus*, st inimene on palju näinud. Kui stiil ja disain pakuvad huvi, siis lihtsalt peab palju vaatama.

Mitmekeelsuse, keele piirialade uurijana, mitmekeelse huumori entusiastina – rääkige palun lõpetuseks mõni hea mitmekeelse huumori valda kuuluv nali!

Jutustan ümber episoodi Šolem Aleihhemi ühest jutustusest. Selles teoses on peategelane ja minajutustaja väike poiss, mingil hetkel emigreerub tema pere Vene impeeriumist Inglismaale. Tema koos vanema vennaga on Londonis, inglise keelt ei oska. Sõidavad bussiga, on vaja konduktori käest pilet hankida, aga nad ei tea, palju see maksab. Siis küsib ta harjumuspäraselt jidiši ja vene keeles: *viif? Сколько?* Konduktor vastab: *five* 'viis'. Nad ei saa aru, küsivad üle, konduktor on juba vihane ja ütleb uuesti: *five!* Siis on neil selge, et mõistlikku vastust nad ei saa, poiss vastab konduktorile: *fajf du alejn!* 'sa ise vilista!'. Sest ta on mõistnud inglise sõna *five* 'viis' hoopis imperatiivi teise isiku ainsuse vormina verbist *fajfn* 'vilistama' ja arvas, et konduktor käsib tal vilistada!

MARIA-MAREN LINKGREIM